

⊙
ANNALER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED
OG HISTORIE,

UDGIVNE

AF

DET KONGELIGE
NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1859.

^c
KJÖBENHAVN.

BERLINGSKE BOTRYKKERI VED N. H. STENDERUP.

Ved Christian I.s Thronbestigelse ophørte foreløbigen Stridighederne angaaende Hertugdømmet Slesvig; deels som en Følge heraf, deels fordi Byen Slesvig, — der snart uvidedes til det dobbelte, nemlig imod Vest og derfra igjen imod Syd, saa der opstod tvende nye Dele: Lollfuss og Friederichsberg, der i Bueform omgave Slien —, ifølge denne vidtløftige Situation ikke godt egnede sig til nogen regelmæssig Fæstning efter den nyere Tids Fordringer, har Byen i de sidste 3-4 Aarhundreder ligget aaben baade imod Land- og Søsiden.

NOGLE BEMÆRKNINGER OM GULDHOLM KLOSTER, AF C. C. LORENZEN.

1. Om dette Klosters egentlige Historie, d. v. s. om dets Stiftelse Aar 1192¹ og senere Forlæggelse til Rus Regis 3: Ry, det nuværende Lyksborg, i Aaret 1209 eller 1210², lader der sig vel neppe sige noget Nyt, isærdeleshed efter at Daugaard i sit fortrinlige Værk „Om de danske Klostre i Middelalderen” ogsaa temmelig udførlig har behandlet dette Klosters Skjæbne (l. c. p. 468 ff.). Jeg skal derfor indskrænke mig til nogle faa Bemærkninger angaaende Klostrets Beliggenhed, for om muligt derved at opklare et

¹ Den 14de Mai kom Conventet sammen og Christi Himmelfartsdag samme Aar indviedes Stiftelsen af Bisp Valdemar.

² I Laurentii Stralii Annales, Langeb. SRD. III 308 hedder det: „eodem anno (MCCIX) bona de Gulholm ad Rus Regis, Rythæ Coenobium transferuntur die St. Magni” (s. ogsaa Hamsfortii Chron. Secunda SRD. I p. 284), og der tilføies: „Rythe Closter kom aff Insula Aurea til thid som de nu bo, oc aa S. Thomes Apostel Aften læste Moncke then første Rægel”.

Par Punkter i selve dets Historie. Det er almindelig¹ antaget, at Klosteret har ligget paa en *Ö*, syd for *Langsö*; saaledes hedder det i Dsk. Atl. VII p. 712 Anm.: „I dette Sogn (∴ Nyböl-Sogn), bag Berend og *sönden for Langesö* har lagt Klosteret Guldholm (*aurea insula*), men stod kun ved Magt i 18 Aar, da Kong Valdemar II efter Biskop Nicolas Raad og Pave Innocentis III Tilladelse forflyttede Munkene herfra til Ry”; — Daugaard (l. c. p. 459) siger: „Det nye Kloster, hvortil Valdemar (∴ Bispen) lod de første Munke komme fra Esrom (thi Cisterciensernes Regel traadte nu istedenfor Cluniacensernes), blev anlagt paa en *Ö*, Guldholm kaldet, 1 Miil Nord for Slesvig i Nybel Sogn, S. for *Langesö*”. Det er formodentlig Navnet *aurea insula*, der har givet Anledning til denne ikke correcte Anskuelse; Klosteret har nemlig ligget i selve *Langsö* paa en lille Holm eller Halvö, der var landfast ved Söens søndre Bred. — Feustking (s. Noodts Beiträge I p. 237) har betegnet Beliggenheden mere i Almindelighed: „in dem Kirchspiele Nüböll, hinter dem Dorfe Brekne oder Breckling, hart an der Langsee”; man seer nemlig ikke, om han har tænkt paa en *Ö* eller en Halvö; det er endog sandsynligt, at han ikke har tænkt paa nogen af Delene, men paa et Sted, 2-300 Alen syd for Halvöen, hvilket endnu den Dag idag kaldes Guldholm, men sikkert kun i en senere Tid har faaet dette Navn paa Grund af den nære Beliggenhed ved det forsvundne Kloster. Det er ikke umuligt, at man netop her bör söge „*curia Guldholm*”, der ved Aar 1312 endnu var til og beboedes af den slesvigske Biskops Folk, der tillige bortforpagtede Fiskeriet i Söen (s. Dsk. Atl. VII p. 712). — Christiani (Gesch. der Herzogth. Schleswig und Holstein p. 374) har ved Siden af endeel Urigtigheder, dog betegnet

¹ Jeg forbigaaer naturligviis Dankwerths og Pontoppidans feilagtige Anskuelse, at Guldholm og Holmen ved Slesvig vare et og det samme.

Klostrets Beliggenhed i Overeensstemmelse med Virkeligheden, nemlig paa en „Holm, Halbinsel Gulholm, nordwärts dem Dorfe Breckling”. — Selve Holmen eller Halvöen¹, hvor Klostret har staaet, er ikke ret stor og har ikke levnet synderlig Plads til andet end Klosterbygningen og Haven eller Urtegaarden. Hele Længden fra Vest til Öst udgjör 220 Skridt, Bredden fra Syd til Nord er forskjellig, paa det bredeste Sted udgjör den 84 Skridt. Den Plads, hvor selve Klosterbygningen har staaet, er lidt ophöiet fremfor den övrige Deel; iövrigt er hele Halvöen saa lavt liggende, at flere Dages Regn eller lidt Höivande sætter den störste Deel af den under Vand. — Den ophöiede Deel danner næsten en regelmæssig Fiirkant, der er 72 Skridt lang og 54 Skridt bred og ligger tæt ud til selve Vandkanten imod Öst og Nord. Her er et Vadested, saa man ved meget lavt Vande næsten kan gaae aldeles tör igjennem Söens Bassin lige nord for Klosterpladsen, og man seer da tydeligt Levninger af Fundamentet, nemlig store Kampestenene, som Vandet ikke har kunnet före bort. Af Muursteen sees nu ikke Spor længere. Efter Traditionen skal Vedelspang Mölle være bygget af Materiale fra Klostret; saavel Stenene som navnlig Egetömmert synes at bekræfte dette. Haven har strakt sig imod Vest; men synderlig Nytte have Munkene sikkert ikke haft af den, da den maa have staaet under Vand en stor Deel af Aaret. — Man seer endnu tydeligt, at selve Klostret har været skilt fra Haven ved en temmelig bred Grav; en Deel af

¹ Denne Holm findes der, hvor Langsöen ved *Vest-Enden* er smallest; i Aaret 1850 havde Insurgentene anlagt en Bro over Söen netop paa dette Sted. Over denne Bro og igjennem Vadestedet förte v. d. Horst i Slaget ved Isted sin Brigade til Angrebet paa Over Stolk, der kostede vor Armee General Schleppegrell og mange flere. Paa det Kort, der ledsager Valdem. lib. census i SRD VII er Klostret feilagtigt betegnet som beliggende ved *Öst-Enden* af Söen.

denne er i de senere Aaringer bleven opmuddret og paa ny istandsat; dog sees lidt af den gamle Grav ved Siderne. Da den Deel af Halvöen, hvor Haven har ligget, strækker sig langs med den söndre Bred og muligt har staaet i directe Forbindelse med denne, saa har Graven aabenbart skullet dække Klostret imod Vest, hvor Adgangen ellers ikke kunde være vanskelig. I Forbindelse med denne vestlige Grav staaer en anden imod Syd, der har strakt sig heelt forbi Klostret og omtrent ved Syd-Ost-Enden af samme er traadt i Forbindelse med Söen. Ogsaa af den sees der endnu svage Spor; dens Bestemmelse har naturligviis været at hindre Adgangen fra Syd. — Det maa have været her, hvor Hovedindgangen til Klostret har været. — Over Graven og det syd for samme liggende smalle Engströg ind imod Fastlandet har der nemlig fört en Bro eller Dämning, og det har maaskee været den, der i en senere Tid fik Navnet Præstebro. I Dsk. Atl, VII p. 712 hedder det nemlig: „Klostret havde to Annex-Kirker Nyböl og Tolk, hvor Munkene holdt Gudstjeneste, i den Henseende var der en Dämning imellem Klostret og Tolk, som endnu kaldes Præstebro”. Det maa dog vel bemærkes, at Broen eller Dämningen ikke kan have strakt sig fra Klostret til Tolk; thi Tolk ligger over $\frac{1}{2}$ Miil derfra og staaer ikke i Forbindelse med Langsö, uden for saa vidt *Tolk-Sogn* grændser dertil; desuden vilde det være underligt, om man havde anlagt en Bro langsad Langsöen imod Söens Öst-Ende, naar man ved selve Klostret kun behövede at anlægge en Bro eller Dämning paa nogle Favnes Længde. I sin Topographie des Herzogthums Schleswig, II p. 370 anförer Schröder det samme, men uden at angive Kilden: „die sehr alte Kirche (∴ i Tolk) gehörte ehemals, bis 1209, zum Guldholmer Kloster, zu welchem ein Damm hinführte, welcher noch lange nachher die *Priesterbrücke*genannt ward”. — Formentlig har Schröder taget denne Notits af Danske Atlas. — Hvis ikke den ovenfor omtalte Dämning imellem Kloster-

pladsen og Fastlandet imod Syd er meent, maa Beretningen om denne „Præstebro” bero paa en Misforstaaelse; thi Langsöens Bredder ved Guldhalm ere imod Syd baade tilvenstre og høire for Holmen saa bratte og steile og ligge saa høit over denne, at der slet ikke kan være Tale om nogen Bro eller Dæmning, der skulde have forbundet Tolk med Guldhalm. Feiltagelsen kan imidlertid meget let være opstaaet derved, at den saakaldte Tolk Sö ligger imellem Guldhalm og Tolk Kirke (nærmest denne) og at de tvende Söer have staaet og staae i Forbindelse med hinanden ved et Aalöb, over hvilket, eller over selve Tolk Sö, der da sikkert har været anlagt en Dæmning, deels for Munkene, der skulde prædike i Tolk Kirke, deels for de Sogneböern, der boede vest for Kirken og Söen.

2. Da Guldhalm Kloster altsaa paa to Sider (imod Öst og Nord) har været omgivet af selve Söen, paa de tvende andre af en Grav, og den tilgrændsende sydlige Skrænt er meget steil, — hvortil endnu kommer et stort Mosebelte syd for Skrænten imod Behrend og Ny-Behrend, — saa vil man indsee, at Klostret just ikke har været saa let at angribe, og at man alene af denne Grund ikke kan andet, end fatte Mistanke til den Beretning, der laves af en Cisterciensermunk fra Rykloster om den berygtede Munkekrig Aar 1194¹. — Daugaard er kommen til samme Re-

¹ For at den ærede Læser, der maaskee ikke er hjemme i disse Specialiteter, bedre kan forstaae det Følgende, tillader jeg mig i faa Linier at hidsætte Hovedtrækkene af Klosters Historie: I Nærheden af St. Michaeliskirke i Slesvig laa fordum et Kloster af Cluniacenserordenen. Baade Munkene og Abbeden i dette Kloster førte mod Slutningen af det 12te Aarhundrede et høist slet og forargeligt Levnet. Det gik saa vidt, at Abbeden maatte nedlægge sit Embede ved Aar 1191 og overgive Klostret og Munkene i Biskoppens Hænder. Klostret skulde nu forlægges et andet Sted hen, og Bispem, Valdemar, valgte dertil den tid omtalte Ö i Langsöen. Paa 4

sultat, men af en anden Grund, sigende (l. c. p. 459), at „Forfatteren, en Cisterciensermunk, ikke kan antages for et fuldkomment upartisk Vidne mod Cluniacenserbrødrene”. De Ord, jeg nærmest sigter til i Munkeberetningen (SRD V 383) ere følgende: „Igitur monachi illi, qui, sicut prænotatum est, a præposito resilierunt et redierunt ad Ecclesiam S. Michaelis, videntes se et sua decrescere, et auream Insulam in numero personarum, amplificatione facultatum et favore Principum de die in diem magis magisque succrescere, non ferentes doloris sui acerbiter intra se latere, in tantam accensi sunt vesaniam, ut nostris inferrent violentiam corpoream. Armati enim Monachi nec non famuli eorum nostros quam saepius invaserunt, eosque spoliaverunt et verberibus affecerunt, calumniabantur inter se, injuste et violenter ejectos esse de monasterio suo, dicentes se non consensisse Episcopo in mutatione loci, nec locum aliquatenus resignasse”. Heraf fremgaaer nemlig, at Forfatteren vælter al Skylden paa Michaelismunkene, hvilke siges hyppigt

Munke nær (— disse skulde nemlig forblive i Michaëlsklostret for at forrette Gudstjenesten for 8 Nonner, som fandtes her —) bekvemmede de øvrige sig til Aar 1192 at flytte til Guldholt, hvilket Kloster forøvrigt fik sine første Munke fra Cistercienserklostret i Esrom. De sorte Michaelismunke kunde imidlertid enten ikke forliges med de hvide Cisterciensermunke, eller ogsaa det afsides liggende Sted behagede dem ikke: nok, et Aars Tid derefter forlode de atter Klostret og tyede til deres gamle Sted, hvorfra de formentlig af Misundelse paaførte de hvide Munke Krig. Sagen blev endelig indanket for Paven og Afgjørelsen af ham igjen overladt til Biskop Homerus af Ribe og Abbed Vilhelm af Æbeltoft. Skjönt Sagens videre Forløb ikke er tilstrækkelig oplyst, saa vides dog, at Knud Valdemarsøn i Aaret 1196 tog Guldholt Kloster under sin særlige Beskyttelse, saa de hvide Munke tilsidst gik af med Seiren. — Klostret stod dog ikke ret længe; thi 18 Aar efter at det blev opført, forflyttedes Munkene til Ry.

at være trængt ind i Guldholt Kloster og have mishandlet de der boende Cisterciensere. Men hvorledes kan dette bringes i Samklang med hans egne Ord, at Cistercienserne Dag for Dag toge til i Antal, Magt og Anseelse, medens det gik tilbage for hine? Og hvorledes kunde de faa Michaelismunke trænge ind i et saa vel forvaret Kloster, som Guldholt efter det Foregaaende at dømme maa have været? Thi at Guldholtsmunkene ved mindste Haandgribeligheder fra Michaelismunkenes Side skulde have ladet Adgangen til deres Kloster fra Syd være fri, kan neppe antages, ligesaa lidt som at de godvillig have ladet sig mishandle. Det Sandsynligste er dog nok, at Munkene i begge Klostre gjen- sidigt have ført Feide imod hinanden, deels paa den en Miil lange Strækning imellem deres respect. Klostre, deels i og ved Klostrene selv; og det kan da meget godt tænkes, at f. Ex. Guldholmerne ere dragne ad een Vei imod Michaelismunkene, medens disse drog ad en anden Vei imod hine og ved saadan Leilighed overfaldt og mishandlede dem, der bleve tilbage i Klostret. Christiani (l. c. p. 348) har været af samme Mening, naar han siger: „Es kam zu Thätlichkeiten und zu einer ärgerlichen Mönchsfehde. Die geistlichen Herren griffen wechselsweise die feindlichen Klöster an, als wenn es Vestungen wären, und schlugen sich besonders zur Abendzeit auf die unanständigste Weise herum, so dass auch viele verwundet wurden“. — Cistercienser-Munken, der först skrev sin Beretning omtrent hundrede Aar senere, har naturligviis især holdt sig til den Tradition, der er gaaet igjennem Klostret lige til hans Dage og som sikkert er vegen af fra den rene historiske Vei.

3. Et andet tvivlsomt Punkt i Guldholt Historie kan maaskee endnu bedre oplyses ved at betragte Klostrets Belligenhed. Man har nemlig hidindtil ikke været paa det Rene med hvad der efter saa kort en Bestaaen gav Anledning til Klostrets Forlæggelse til Ry? Daugaard (l. c. p. 460) siger ligefrem: „Hvad Aarsagen var

til denne Flytning, vides ikke". Pontoppidan mener, at det var Klosters Nærhed ved Slesvig og den Fare, Munkene stode for atter at hjemfalde til Udskeielser, der bevirkede Flytningen; men herimod maa gjøres gjældende, at den Forargelse, Abbeden gav i sit Forhold til Skjögen, af Huitfeldt, Pontoppidan, Christiani o. fl. urigtigt henføres til Guldholm, istedenfor til Michaeliskloster, og dernæst, at Dankwerth, Pontoppidan o. fl. forvexle Guldholm med Holmen ved Slesvig. Guldholm laa omtrent en Miil nord for Slesvig, og Veien derhen var meget besværlig og dertil usikker paa Grund af Michaelismunkenes Streiftog. — Andre antage, at de mange Stridigheder, der reiste sig imellem Guldholms- og Michaelismunkene, skulde have været Aarsagen; men disse Stridigheder endtes endnu i det 12te Aarhundrede til Gunst for Cistercienserne. — Jeg skulde tage meget Feil, om ikke Grunden bör søges i Klosters Beliggenhed paa et Sted, der ikke alene til sine Tider tildeels var udsat for Oversvømmelse, men hele Tiden igjennem maatte være meget fugtigt og derfor afgive et höist usundt Opholdssted. Jeg har undersøgt Beskaffenheden af Jordbunden paa flere Steder, baade hvor Haven og selve Bygningen har ligget, og paa den tilstødende Skrænt, og fundet at Bunden overalt er saa vandrig, at der endog paa selve Skrænten pibler Vand frem af Jorden. Det er endog et Spørgsmaal, hvorvidt Bygningerne have kunnet vedligeholdes; thi at der i en senere Tid ikke er bleven ført Jord bort, sees tydeligt paa den Plads, Fundamentstenene indtage.
